

„Dziś i Jutro”, Paryż 1984; J. Molenda, *Piłsudczycy a narodowi demokraci 1908–1918*, Warszawa 1980; M. Orzechowski, *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*, Wrocław 1975; Cz. Osękowski, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000; A. Paczkowski, *Stanisław Mikołajczyk czyli klęska realisty (zarys biografii politycznej)*, Warszawa 1991; M. Piotrowski, *Służba idei czy serwilizm? Zygmunt Felczak i Feliks Widły-Wirski w najnowszych dziejach Polski*, Lublin 1994; H. Przybylski, *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926–1937*, Warszawa 1980; tenże, *Front Morges*, Toruń 2007; T. Sikorski, M. Kulesza, *Niezlomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego” (1945–1948)*, Warszawa 2013; M. Strzelecka, *Między minimalizmem a maksymalizmem. Dylematy ideowe Stanisława Stommy i Janusza Zabłockiego*, Toruń 2015; O. Terlecki, *Generał Sikorski*, t. 1–2, Kraków 1986; A. Urban, *Emigracyjny dramat*, Warszawa 1998; R. Wapiński, *Ignacy Paderewski*, Wrocław 2009; tenże, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980; tenże, *Władysław Sikorski*, Warszawa 1988; I. Wojewódzki I., *Kazimierz Sosnkowski podczas II wojny światowej. Książę niezłomny czy Hamlet w mundurze?*, Warszawa 2009; T. Wolsza, *Rząd RP na uchodźstwie wobec wydarzeń w kraju 1945–1950*, Warszawa 1998; J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997; A. Zakrzewski, *Wincenty Witos. Chłopski polityk i mąż stanu*, Warszawa 1978; P. Ziętara, *Anders, Korboński, Sieniewicz... Szkice z dziejów Drugiej Wielkiej Emigracji*, Łomianki 2016; P. Ziętara, *Misja ostatniej szansy. Próba zjednoczenia polskiej emigracji politycznej przez gen. Kazimierza Sosnkowskiego w latach 1952–1956*, Warszawa 1995.

Friskke, *Nadzieje i złudzenia. Środowiska katolików świeckich przed i po Październiku 1956*, [w:] *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014, s. 74–114; J. Rabiński, *Emigracyjni liderzy Stronnictwa Pracy wobec rzeczywistości komunistycznej w Polsce*, [w:] *Sensus Catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014, s. 115–129; T. Sikorski,

„*Sensus catholicus*”. *Orientacje ideowe powojennych legalnych środowisk katolików świeckich w Polsce Ludowej. Zbliżenia i oddalenia*, [w:] *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014, s. 39–73; tenże, *Popaździernikowe nadzieje i rozczarowania. Próby konsolidacja środowiska byłych działaczy Stronnictwa Pracy przed wyborami do Sejmu w 1957 r.*, [w:] *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014; I. Wojewódzki, *Kazimierz Sosnkowski – minister stanu rządu na emigracji*, [w:] *Kazimierz Sosnkowski żołnierz, humanista mąż stanu w 120. rocznicę urodzin. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej na Uniwersytecie Wrocławskim 17–18 listopada 2005 roku przez Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego i Instytut Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu pod patronatem honorowym Prezydenta RP Pana Ryszarda Kaczorowskiego JM Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego Prof. dr. hab. Leszka Pacholskiego Instytutów Józefa Piłsudskiego w Londynie i Nowym Jorku*, red. T. Głowiński, J. Kirszak, Wrocław 2005, s. 106–120; P. Ziętara, *Kazimierz Zjednoczyciel – generał Sosnkowski jako mediator między zwaśnionymi obozami politycznymi polskiej emigracji*, [w:] *Kazimierz Sosnkowski żołnierz, humanista mąż stanu...*, s. 164–173;

W. Kiedrzyńska, *Powstanie i organizacja Polskiego Skarbu Wojskowego 1912–1914*, „Niepodległość” 1936, t. XIII, z. 1, s. 77–98.

Ariel Orzelek

Jerzy Aleksander Popiełuszko (1947–1984)

ksiądz, duszpasterz ludzi pracy, kapelan NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze, męczennik, błogosławiony Kościoła katolickiego.

Urodził się 14 IX 1947 we wsi Okopy koło Suchowoli na Podlasiu. Jego rodzicami byli Władysław Popiełuszko i Marianna z d. Gniedziejko, niezamożni rolnicy. Rodzina była głęboko wierząca, utrzymywała się z własnej

Jerzy Popiełuszko, źródło: NAC

pracy na kilkunastu hektarach ziemi niskiej klasy.

P. miał czworo rodzeństwa: Terezę, Józefa, Stanisława i Jadwigę, która zmarła przed ukończeniem drugiego roku życia. Dorastał w skromnych warunkach, w rodzinie wielopokoleniowej; w dwuizbowym domu mieszkali razem rodzice, dzieci i dziadkowie. 16 IX 1947 został ochrzczony w kościele św. Piotra i Pawła w Suchowoli. Nadano mu imię Alfons na pamiątkę brata matki, Alfonsa Gniedziejki, żołnierza podziemia niepodległościowego, który poległ 29 IV 1945 razem z pięcioma towarzyszami w potyczce z jednostką armii radzieckiej, w czasie próby uwolnienia kolegów z oddziału partyzanckiego.

P. był wychowywany w atmosferze pobożności i patriotyzmu, od dzieciństwa był gorliwym ministrantem w suchowolskiej parafii – codziennie przed

rozpoczęciem nauki w szkole służył do mszy świętej. W 1956 r. przystąpił do pierwszej komunii świętej, a w 1958 r. do sakramentu bierzmowania. W latach 1954–1961 uczył się w szkole podstawowej w Suchowoli, następnie w tamtejszym liceum ogólnokształcącym, w klasie o profilu ogólnym. W 1958 r. uczestniczył w uroczystości nawiedzenia kopii Cudownego Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w Suchowoli podczas obchodów Wielkiej Nowenny. W szkole nie ukrywał swojej wiary i przywiązania do Kościoła. Doświadczył z tego powodu szykan ze strony dyrekcji i niektórych nauczycieli, a jego rodzice zostali wezwani przez dyrekcję do szkoły. W liceum **P.** podjął decyzję o wyborze stanu duchownego. Według relacji brata Józefa o swoim postanowieniu poinformował tylko rodziców. Ze względu na trudne warunki panujące w seminarium duchownym w Białymstoku w rodzimej archidiecezji wileńskiej, po maturze, 24 VI 1965 wstąpił do Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Wśród przyczyn wyboru przez **P.** seminarium warszawskiego trzeba wymienić jego nieznaną łaciny, wymaganej w Białymstoku oraz fakt, że w Warszawie miał możliwość spłaty chesnego po zakończeniu nauki. Wpływ na decyzję miała też zapewne obecność kard. Stefana Wyszyńskiego, którego **P.** podziwiał.

P. był obserwowany przez Służbę Bezpieczeństwa od chwili rozpoczęcia nauki w seminarium – od 15 XI 1965 jako alumn WMSD w Warszawie, figurował w kartotece księży katolickich. Po pierwszym roku studiów **P.** odbył dwuletnią służbę wojskową – powołanie

kleryków do wojska było formą represji władz komunistycznych wobec polskich biskupów. Według relacji ks. Andrzeja Duszy, jego kolegi kursowego, on sam i **P.** zostali przyjęci na uczelnie świeckie i mogli uniknąć powołania, jednak czuli się solidarni z kolegami z seminarium i do wojska zgłosili się sami.

Od 25 X 1966 do 15 X 1968 **P.** był poborowym w specjalnej jednostce dla alumnów – 54 Szkoleniowym Batalionie Ratownictwa Terenowego w Bartoszycach. W czasie służby wojskowej podtrzymywał wśród kolegów postawę oporu wobec rozkazów dowództwa godzących w wolność sumienia. Wbrew zakazowi inicjował wspólne modlitwy kleryków, w listach przekazywał władzom duchownym informacje o ich prześladowaniu, zniechęcaniu do kapłaństw; pisał sprawozdania o treści wykładów politycznych godzących w Kościół i personalnie w kard. Wyszyńskiego. Odmówił oddania różańca i protestował przeciw zakazowi modlitwy. Był wielokrotnie karany i szykanowany przez przełożonych; zmuszano go do pozaregulaminowej musztry w czasie odpoczynku, nie udzielano mu przepustek, był upokarzany, wyznaczany do trudnych zadań na terenie jednostki. Według relacji ks. Wiesława Wasińskiego, uważano go za przywódcę oporu wobec dowództwa. **P.** odmówił przyjęcia awansu na starszego szeregowego. Być może na skutek przeżyć w wojsku – częstych kar dyscyplinarnych i wyczerpującej pracy – po powrocie do seminarium w styczniu 1970 r. **P.** zapadł na ciężką chorobę tarczycy. Konieczna była operacja, w wyniku której doszło do zagrożenia życia. Dzięki listom **P.** do ks. Czesława

Miętka i ks. Władysława Miziołka, episkopat otrzymał szczegółowe informacje o prześladowaniu kleryków w wojsku.

13 V 1971 **P.** urzędowo zmienił imię na Jerzy Aleksander. 28 V 1972 przyjął święcenia kapłańskie z rąk kard. S. Wyszyńskiego.

Od czerwca 1972 r. był wikariuszem parafii Świętej Trójcy w Ząbkach. Prowadził tam lekcje katechezy, opiekował się grupą ministrantów; był animatorem kół Żywego Różańca. 5 X 1975 został przeniesiony do parafii Matki Bożej Królowej Polski w Aninie. W nowym miejscu również prowadził katechizację, pracował z dziećmi i młodzieżą, utrzymując z nimi dobry kontakt i bliskie relacje. W czerwcu 1978 r., na skutek konfliktu z proboszczem, poprosił o zmianę miejsca pracy. Został skierowany do Warszawy, do parafii pw. Dzieciątka Jezus na Żoliborzu jako wikariusz, gdzie miał zajmować się duszpasterstwem młodzieży i ministrantów.

W latach 1974–1976, z inicjatywy władz kościelnych, **P.** był słuchaczem dwuletniego Studium Pastoralnego Instytutu Teologii Pastoralnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Na zajęcia w trybie zaocznym uczęszczał jedynie w roku akademickim 1974/1975. W październiku 1975 r. rozpoczął kolejny rok nauki, ale studiów nie ukończył. Powodem była niemożność pogodzenia wyjazdów do Lublina z obowiązkami wikariusza, a także pogarszający się stan jego zdrowia. Ze względu na coraz częstsze choroby miał wówczas opinię księdza słabego fizycznie, który nie może zbyt intensywnie pracować.

W latach 1974–1975 **P.**, jako wikariusz parafii św. Trójcy w Ząbkach, był

inwigilowany i wzywany na przesłuchania przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w Wołominie. 17 IV 1974 założono mu teczkę kandydata na tajnego współpracownika – prawdopodobnie SB liczyła na prowadzenie z nim stałych rozmów i wciągnięcie go do współpracy. Po kilku wymuszonych spotkaniach ks. **P.** zerwał kontakt; 30 VI 1975 funkcjonariusze SB zamknęli sprawę operacyjną prowadzoną przeciwko niemu.

W październiku 1978 r., po wyborze papieża Jana Pawła II, **P.** zgłosił się do kurii metropolitarnej warszawskiej z prośbą o wyznaczenie mu dodatkowej pracy w archidiecezji; uważał, że praca w parafii Dzieciątka Jezus nie wypełnia całkowicie jego czasu i nie wykorzystuje wszystkich sił i umiejętności. Za zgodą władz duchownych rozpoczął pracę w środowisku pielęgniarek i personelu medycznego, nie porzucając obowiązków wikariusza. Od jesieni 1978 r. ks. **P.** odprawiał comiesięczne msze święte dla pracowników służby zdrowia w kościele Res Sacra Miser na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie. Wkrótce spotkania duszpasterstwa pielęgniarek organizował również w parafii Dzieciątka Jezus. Na początku 1979 r. otrzymał od prymasa S. Wyszyńskiego nominację na diecezjalnego duszpasterza personelu medycznego.

W styczniu 1979 r. ks. **P.** ciężko zachorował (zdiagnozowano u niego tzw. anemię złośliwą) i kilka miesięcy był leczony w warszawskich szpitalach. Mimo względnej poprawy stanu zdrowia, wiośną nie mógł kontynuować pracy w parafii jako wikariusz, dlatego w kwietniu 1979 r. władze kościelne odwołały go z dotychczasowej funkcji. W kurii me-

tropolitarnej sądzono, że dłuższa rekonwalescencja przyczyni się do znacznej poprawy stanu jego zdrowia i umożliwi ponowne podjęcie obowiązków. **P.** wyznaczono lżejszą pracę duszpasterską – został rezydentem w ośrodku akademickim w kościele św. Anny w Warszawie, gdzie miał się zająć duszpasterstwem medycznym. 20 V 1979 otrzymał dekret kierujący go do kościoła św. Anny, oficjalnie jako wikariusza parafii katedralnej św. Jana Chrzciciela na Starym Mieście. **P.** otrzymał niewielki pokój w wieży kościoła, bytował w bardzo skromnych warunkach. Dzięki pomocy finansowej swojej ciotki Mary Kalinowski ze Stanów Zjednoczonych, latem 1979 r. nabył niewielkie mieszkanie w Warszawie przy ul. Chłodnej.

Po powrocie do zdrowia **P.** utworzył w ośrodku akademickim duszpasterstwo studentów Akademii Medycznej w Warszawie. Dla młodych lekarzy prowadził w kościele św. Anny rekolekcje, organizował wykłady, dni skupienia oraz konwersatorium z udziałem profesorów medycyny. Blisko współpracował z dr. Emilią Paderewską-Chrościcką, dr. Antonim Chrościckim, prof. Janem Nielubowiczem, rektorem Akademii Medycznej. Szczególnie zaangażował się w tym czasie w obronę życia nienarodzonych i w propagowanie katolickiej nauki społecznej w warszawskim środowisku medycznym. Wśród lekarzy i pielęgniarek rozprawdzał wydawnictwa kościelne, przekazujące wiedzę o ochronie życia poczętego. Również w tym celu w 1981 r. założył tzw. bibliotekę medyczną dla duszpasterstwa służby zdrowia; wyposażył ją własnym kosztem i dzięki pomocy darczyńców oraz s. Jany Płaskiej SJK.

Na przełomie 1979 i 1980 r. zaczął organizować wspólne msze święte dla pielęgniarek, studentów medycyny, lekarzy i wykładowców. W kazaniach poruszał temat etyki zawodowej środowiska medycznego; mówił o pracy lekarzy i pielęgniarek jako o powołaniu.

W maju 1979 r. został poproszony przez władze duchowne o zorganizowanie służby medycznej dla pielgrzymów w Warszawie w czasie pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski. Służbę tę współtworzył również w czasie drugiej pielgrzymki papieskiej – 18 IV 1983 został powołany przez prymasa Józefa Glempa do komitetu organizacyjnego przyjęcia papieża w Polsce jako kierownik sekcji sanitarnej.

Jesienią 1979 r. ks. **P.** z własnej inicjatywy rozpoczął pracę jako duszpasterz w Domu Wysłuzonego Pracownika Służby Zdrowia w Warszawie; w październiku 1981 r. otrzymał nominację na kapelana placówki. W tym państwowym domu dla emerytowanych lekarzy w czasie tzw. karnawału „Solidarności” wyposażył kaplicę, w której regularnie odprawiał msze św.

20 V 1980 został przeniesiony do parafii św. Stanisława Kostki na warszawskim Żoliborzu jako rezydent. W nowym miejscu dalej organizował spotkania duszpasterstwa służby zdrowia. W 1980 r. był przez kilka miesięcy kapelanem ruchu „Wiara i Światło” w Warszawie.

31 VIII 1980 za zgodą kard. Wyszyńskiego ks. **P.** przybył w czasie strajku do Huty Warszawa. Na terenie zakładu spowiadał, odprawił mszę świętą, wspierał protest robotników. Po zakończeniu strajku utrzymywał kontakt z pracow-

nikami Huty Warszawa, uczestniczył w spotkaniach komitetu strajkowego, później Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność”.

We wrześniu 1980 r. utworzył jedno z pierwszych w Polsce po 1945 r. duszpasterstw ludzi pracy. Od jesieni tego roku często był obecny w Hucie Warszawa jako nieformalny doradca Komisji Zakładowej „Solidarności”; na teren zakładu przybywał potajemnie. W tym czasie został wybrany przez załogę honorowym członkiem NSZZ „Solidarność” Huty Warszawa, a także nieformalnym kapelanem zakładu. **P.** został powiernikiem robotników i ojcem duchowym tamtejszej „Solidarności”.

Pod koniec 1980 r. zainicjował w parafii św. Stanisława Kostki spotkania edukacyjne, które w latach 1983–1984 przekształciły się we wszechnicę robotniczą. Na organizowane przez niego wykłady z udziałem nauczycieli akademickich przychodzili robotnicy Huty Warszawa, fabryki Ursus i FSO. W kaplicy parafialnej były prowadzone kursy z zakresu historii, prawa, ekonomii, literatury, katolickiej nauki społecznej i katechezy. Działalność ks. **P.** łączyła wielu ludzi z różnych środowisk: pracowników zakładów przemysłowych, inteligencję, nauczycieli akademickich, aktorów, medyków. Był konsultantem projektu sztandaru NSZZ „Solidarność” Huty Warszawa. 25 IV 1981 **P.** zorganizował w kościele św. Stanisława Kostki uroczystość jego poświęcenia. Wydarzenie to, ze względu na liczny udział różnych środowisk i wiernych, stało się wielką manifestacją społeczną. **P.** rozumiał swoją misję jako jednoczenie ludzi wokół postulatów „Solidarności”.

Był jednym z inicjatorów wizyty bp. Zbigniewa Kraszewskiego w Hucie Warszawa 4 V 1981. We wrześniu 1983 r. zorganizował pierwszą Pielgrzymkę Ludzi Pracy na Jasną Górę.

Ks. **P.** aktywnie wspomagał powstanie Niezależnego Zrzeszenia Studentów. W czasie strajku w Akademii Medycznej w Warszawie, 16 II 1981 przybył do protestujących studentów z delegacją „Solidarności” Huty Warszawa. Strajkującym udzielał pomocy finansowej. W auli wykładowej AM odprawił mszę świętą, spowiadał, był doradcą komitetu strajkowego, animował wśród studentów duszpasterstwo akademickie. W listopadzie 1981 r., w czasie kolejnych strajków studenckich, ks. **P.** ponownie przez kilka dni przebywał wśród strajkujących w AM w Warszawie; codziennie spowiadał i odprawił mszę świętą.

Po wybuchu strajku okupacyjnego w Wyższej Oficerskiej Szkole Pożarniczej w Warszawie zaangażował się w pomoc protestującym uczniom. Od 26 XI 1981, mimo blokady milicyjnej, kilkakrotnie przedostał się do budynku szkoły; w auli odprawił msze święte, spowiadał, był wsparciem dla protestującej młodzieży. Po pacyfikacji protestu pomagał relegowanym z WOSP uczestnikom strajku, udzielał pomocy finansowej. Dzięki **P.** prymas Józef Glemp wystąpił w obronie strażaków i zaangażował się w próby przywrócenia im prawa do nauki. Ks. **P.** miał przybyć do WOSP z własnej inicjatywy; szukał nowych miejsc do pracy duszpasterskiej.

Od wiosny 1981 r. **P.** aktywnie działał w NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze. Był nawet uważany za jednego z kapelanów Związku. W grudniu, tuż

przed wprowadzeniem stanu wojennego, wspierał strajkujących studentów na Politechnice Warszawskiej. Uczestniczył tam w II walnym zebraniu NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze, a 6 grudnia 1981 r. odprawił mszę świętą dla delegatów.

W 1981 r., jeszcze przed wprowadzeniem stanu wojennego, **P.** utworzył w parafii św. Stanisława Kostki pierwsze w Polsce centrum rozdziału leków i sprzętu medycznego, pochodzących od zagranicznych darczyńców. Dzięki pośrednictwu ciotki Mary Kalinowski i kontaktom z Polonią w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych przekazywał do Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych listy leków, których brakowało w Polsce. Według relacji Anny Gręziak, przed 13 XII 1981 prowadził tę działalność we współpracy ze znajomymi wykładowcami Akademii Medycznej w Warszawie, a nawet w porozumieniu z Ministerstwem Zdrowia. Dzięki jego zaangażowaniu sprowadzono do Polski środki medyczne ratujące życie. **P.** z pomocą członków duszpasterstwa medycznego zorganizował tzw. bank leków – program zaopatrywania aptek i szpitali dzięki wsparciu z zagranicy.

Po 13 XII 1981 **P.** rozpoczął działalność charytatywną na rzecz osób internowanych, działaczy „Solidarności”, ich rodzin oraz zgłaszających się do Kościoła osób potrzebujących. Z inicjatywy ks. Teofila Boguckiego kierował ośrodkiem przyjmowania i rozdzielania darów z zagranicy w parafii św. Stanisława Kostki. Dzięki współpracy z ks. Janem Sikorskim i ks. Bronisławem Dembowskim docierał ze wsparciem do rodzin osób uwięzionych, organizował pomoc

materialną. W swoim mieszkaniu w parafii św. Stanisława Kostki przyjmował potrzebujących, przekazywał dary zagraniczne oraz pomoc finansową. Poszukiwał osób w trudnej sytuacji życiowej i materialnej. Informował rodziny o zatrzymaniach bliskich, o sytuacji internowanych i miejscach ich uwięzienia. Został członkiem powołanego 17 XII 1981 Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Represjonowanym i ich Rodzinom – działał w sekcji medycznej i informacyjnej. Systematycznie zbierał wiadomości o osobach represjonowanych przez komunistyczne władze. Dowiadywał się o konkretnych potrzebach ludzi i udzielał najpilniejszej pomocy.

W okresie stanu wojennego **P.** szczególnie wspierał internowanych działaczy „Solidarności” w czasie rozpraw przed sądami PRL. Uczestniczył w procesach politycznych jako obserwator. Gromadził informacje o wychodzących z więzień, udzielał im pomocy duchowej i materialnej, przyjmował w prywatnym mieszkaniu, z własnych środków zapewniał utrzymanie.

Dzięki swojej aktywności **P.** w pierwszych miesiącach stanu wojennego stał się znany w środowiskach opozycyjnych; był darzony wielkim zaufaniem przez wielu parafian, działaczy „Solidarności”, osoby represjonowane przez władze komunistyczne. Od grudnia 1981 r. do śmierci **P.** miał uczestniczyć w przechowywaniu pieniędzy z kasy NSZZ „Solidarność” Regionu Mazowsze. Prawdopodobnie dzięki tym funduszom, ukrywanym u wybranych współpracowników, wspomagał rodziny internowanych, organizował zakup leków za granicą, przekazywał pomoc materialną

osobom, które na skutek represji straciły środki utrzymania. **P.** miał również dofinansowywać ośrodki dla samotnych matek prowadzone przez instytucje kościelne. W wydatkowaniu tych pieniędzy na cele charytatywne współpracował z Regionalną Komisją Wykonawczą i z Komisją Zaufania Społecznego podziemnej „Solidarności”.

17 I 1982 ks. **P.** przewodniczył mszy świętej za internowanych w kościele św. Stanisława Kostki. Inicjator mszy świętych za Ojczyznę, ks. T. Bogucki, który 26 października 1980 r. jako pierwszy celebrował liturgię w tej intencji, powierzył **P.** ich przygotowanie i prowadzenie. Od 28 II 1982 do września 1984 r. ks. **P.** odprawił 32 msze święte za Ojczyznę. Liturgie miały miejsce w ostatnią niedzielę miesiąca. **P.** głosił przygotowywane wcześniej kazanie, związane z ustalonym tematem przewodnim i czytaniem liturgicznymi. Przygotowywał ze współpracownikami szczegółowy program artystyczny, był autorem wygłaszanych tekstów, dokonywał wyboru przedstawianych utworów poetyckich, angażował znanych artystów. Treść kazań konsultował z ks. T. Boguckim, s. J. Płaską, prof. Klemensem Szaniawskim, niekiedy z najbliższymi współpracownikami z duszpasterstwa medyków i robotników. Według relacji Jerzego Szóstki i Tadeusza Wilińskiego, **P.** dbał, by kazania były zrozumiałe dla ogółu wiernych – odczytywał je robotnikom i korygował przed wygłoszeniem. Członków obu duszpasterstw pozyskiwał do pomocy przy oprawie mszy. Razem z s. Zofią Janczak i Małgorzatą Grabowską-Kozera przygotowywał wystrój kościoła na każdą liturgię.

Celem ks. **P.** było podtrzymanie ducha w społeczeństwie w warunkach stanu wojennego. W kazaniach odwoływał się do spuścizny prymasa S. Wyszyńskiego – cytował fragmenty jego kazań i homilii. Często przytaczał nauczanie oraz wypowiedzi papieża Jana Pawła II. Poruszał problemy katolickiej nauki społecznej, ludzkiej godności, chrześcijańskiego etosu pracy i teologii narodu. W kazaniach krytykował władze PRL; wzywał do uwolnienia więzionych opozycjonistów, wprowadzenia wolności obywatelskich, legalizacji „Solidarności”, którą uważał za ruch społeczny i ogólnonarodowy, a nie polityczny. Do najważniejszych i najbardziej charakterystycznych publicznych wystąpień ks. **P.** w czasie mszy świętych należą te, w których tłumaczył wiernym postawę patriotyzmu i poświęcenia dla Ojczyzny jako drogę do Boga, środek do osiągnięcia zbawienia. 30 V 1982 **P.** wygłosił kazanie na temat: „Matko oszukanych, módl się za nami”. Nawiązywał do brutalnego stłumienia przez milicję trzeciomajowych demonstracji ulicznych w Warszawie; w czasie kazania odczytał tekst tzw. Litanii „Solidarności” napisanej w obozie dla internowanych opozycjonistów. 27 II 1983, w kazaniu „Są więzienia niewidzialne”, **P.** mówił o zniewoleniu narodu polskiego. 27 XI 1983 r. hasłem jego kazania było: „Może za mało naszych dobrowolnych wyrzeczeń” – nauczał o konieczności przyjmowania cierpienia; przypominał protesty społeczne w Polsce po 1945 r. stłumione przez władze państwowe.

Jesienią 1982 r. **P.** stał się publicznie znany. W mszach świętych, które odprawiał, uczestniczyło od kilku do kilkuna-

stu tysięcy wiernych. Pod wpływem jego kazań wielu ludzi wróciło do praktyk religijnych; nierzadkie były nawrócenia osób niewierzących. W mszach świętych oprócz parafian i mieszkańców Warszawy uczestniczyli działacze i sympatycy „Solidarności” z całej Polski, delegacje zakładów pracy, instytucji, szkół, członkowie opozycji zwolnieni z internowania, prześladowani. 19 V 1983 ks. **P.** prowadził pogrzeb zmarłego po pobiciu przez milicję Grzegorza Przemyka.

Prawdopodobnie już od jesieni 1981 r. **P.** był systematycznie obserwowany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa z powodu swojego zaangażowania w Hucie Warszawa oraz podczas strajków studenckich. W kwietniu 1982 r., ze względu na działalność charytatywną, otwartą współpracę z działaczami zdelegalizowanej „Solidarności” i organizowanie masowych mszy świętych za Ojczyznę, został objęty działaniami operacyjnymi SB; od tego czasu był śledzony, rejestrowano jego kazania. 30 sierpnia 1982 w liście Urzędu ds. Wyznań do abp. Bronisława Dąbrowskiego grożono **P.** odpowiedzialnością za zakłócanie porządku publicznego. Jesienią 1982 r., według informacji przekazanych biskupom warszawskim przez przedstawicieli władz, **P.** miał zostać internowany. W tym samym okresie nękaną jego rodzinę, otrzymywał wiadomości o toczącym się przeciwko niemu śledztwie. Od jesieni 1982 r. był systematycznie osaczany przez SB: odbierał telefony z groźbami, był zniesławiany na zebraniach pracowników instytucji państwowych, wielokrotnie wzywany na przesłuchania, uszkodzono jego samochód. W nocy z 13 na 14 XII 1982

do jego mieszkania na plebanii kościoła św. Stanisława Kostki wrzucono przez okno materiały wybuchowe.

Jednocześnie, od listopada 1982 r., w rozmowach dwustronnych próbowano zmusić władze kościelne, by zdyscyplinowały ks. **P.** W latach 1982–1984 Urząd ds. Wyznań i członkowie rządu PRL wielokrotnie wywierali presję na przedstawicieli Kościoła – umożliwienie swobodnej działalności instytucji kościelnych uzależniano od tego, czy **P.** przestanie głosić kazania na mszach świętych za Ojczyznę.

Od lipca 1982 r. ks. **P.** był obserwowany i kontrolowany przez tajnych współpracowników SB. TW mieli skłaniać go do ograniczenia działalności. 2 IX 1982 SB formalnie rozpoczęła przeciwko niemu sprawę operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Popiel”. W listopadzie 1982 r. działania bezpieki wobec **P.** przybrały na sile; był od tego czasu dyskredytowany przez współpracowników SB przed władzami duchownymi. Szczególnie oczerniano go przed prymasem Józefem Glempem.

Dzięki inwigilacji ks. **P.** i jego otoczenia SB zgromadziła dowody jego rzekomej działalności politycznej, co było pretekstem do rozpoczęcia postępowania karnego przeciw niemu. 22 września 1983 Prokuratura Wojewódzka w Warszawie wszczęła śledztwo o nadużywanie przez ks. **P.** wolności sumienia i wyznania.

2 XII 1983 do mieszkania **P.** w parafii św. Stanisława Kostki próbowali wdrzeć się funkcjonariusze SB, aby doręczyć mu wezwanie do prokuratury.

12 XII 1983, zgodnie z sugestią abp. B. Dąbrowskiego, ks. **P.** stawił się

w Komendzie Stołecznej Milicji Obywatelskiej na przesłuchanie, gdzie fałszywie zarzucono mu również pomawianie władz, nadużywanie funkcji kapłana i podburzanie opinii społecznej, szerzenie wśród wiernych propagandy antypaństwowej. Po zakończeniu przesłuchania zarządzono rewizję w mieszkaniu ks. **P.** przy ul. Chłodnej, podczas której odkryto, podrzucone wcześniej przez SB, ulotki, amunicję i materiały wybuchowe. **P.** został aresztowany; zwolniono go jednak dzień później po interwencji abp. B. Dąbrowskiego.

Działalność ks. **P.** wywoływała również niezrozumienie i sprzeciw wśród części duchowieństwa i episkopatu, ponieważ była powodem zaostreń represji wobec Kościoła oraz wiernych. Wyrazem tego była rozmowa prymasa Glempa z ks. **P.** 14 XII 1983. Prymas zarzucił ks. **P.** zaniedbywanie obowiązków duszpasterskich kosztem zaangażowania „patriotycznego”.

Przez cały 1984 r. metropolita warszawski był coraz bardziej naciskany przez władze państwowe, aby podjął interwencję w sprawie zaprzestania przez ks. **P.** działalności. Wobec biskupów sufraganów warszawskich W. Miziołka i Z. Kraszewskiego oraz abp. B. Dąbrowskiego przedstawiciele władz ponawiali żądanie powstrzymania wystąpień **P.**

27 XII 1983 w prasie ukazał się artykuł szkalujący **P.**, później szeroko rozpowszechniony w oficjalnych środkach przekazu. Od tego czasu ataki na niego miały charakter propagandy państwowej. Ich kulminacją był tekst z 12 IX 1984 w moskiewskiej „Izwiestii”, w którym oskarżano polskich biskupów o współdziałanie z ks. **P.**

Od początku 1984 r. cyklicznie wzywano **P.** na przesłuchania do Wydziału Śledczego Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych, co było kolejną formą nękania. 12 VII 1984 w Prokuraturze Wojewódzkiej w Warszawie powstał akt oskarżenia wobec **P.** Oprócz dotychczasowych zarzutów obwiniano go o posiadanie nielegalnych wydawnictw oraz materiałów wybuchowych. Sprawę umorzono na mocy amnestii w sierpniu 1984 r.

Według ks. Adama Bonieckiego i bp. Z. Kraszewskiego Jan Paweł II wspierał ks. **P.** i interesował się jego działaniami. W styczniu doszło do spotkania **P.** z ks. Bonieckim – dzięki niemu papież uzyskał szczegółowe informacje na temat pracy i zamierzeń **P.** Wyrazem poparcia papieża były pozdrowienia i pamiątka, które przekazał za pośrednictwem bp. Kraszewskiego 11 II 1984. Papież prosił wówczas biskupa o wspierania ks. **P.**

26 lipca 1984 przyjaciele i współpracownicy **P.** wystosowali list do władz kościelnych, prosząc o wysłanie go na studia do Rzymu, aby uchronić przed atakami SB i prokuratury. We wrześniu 1984 r., według relacji prymasa Glempa, ks. **P.** w jego obecności nie zdecydował się na wyjazd z kraju. Kardynał Glemp jako jego ordynariusz, jak sam tłumaczył, nie chciał zmuszać ks. **P.** do wyjazdu.

Według Joanny Sokół, sprawcy porwania i zabójstwa **P.** śledzili go już w czasie podróży pociągiem do Katowic i Bytomia 7 X 1984. 13 X 1984 doszło do nieudanej próby zamachu na życie **P.** wracającego samochodem z Gdańska do Warszawy.

19 X 1984 ks. **P.** przybył do parafii Świętych Polskich Braci Męczenników

w Bydgoszczy na zaproszenie ks. Jerzego Osińskiego i duszpasterstwa ludzi pracy. Wieczorem tego samego dnia, w czasie powrotu do Warszawy, na drodze w pobliżu miejscowości Górsk, **P.** został uprowadzony, wraz z kierującym samochodem Waldemarem Chrostowskim, przez trzech funkcjonariuszy Samodzielnej Grupy „D” Departamentu IV MSW. Po ucieczce Chrostowskiego ks. **P.** bito, torturowano i zamordowano. Według ustaleń śledztwa jego ciało sprawcy wrzucili do Wisły z tamy we Włocławku.

Śledztwo w sprawie uprowadzenia i śmierci **P.**, rozpoczęte 20 X 1984 r. przez Prokuraturę Rejonową w Toruniu, a następnie 23 X przejęte przez SB (Biuro Śledcze MSW), było prowadzone nierzetelnie i stronniczo. Ciało **P.** zostało wyłowione 30 października z zalewu Wisły we Włocławku. 10 XII 1984 w akcie oskarżenia zarzuty postawiono jedynie trzem sprawcom – Grzegorzowi Piotrowskiemu, Waldemarowi Chmielewskiemu i Leszkowi Pękale – oraz ich bezpośredniemu zwierzchnikowi Adamowi Pietruszce. W postępowaniu pominięto poszlaki mogące wskazywać na odpowiedzialność kierownictwa MSW – generałów Władysława Ciastonia, Zenona Płatka i Czesława Kiszczaka – domniemanych mocodawców zbrodni. Pominięto również dokumenty SB stanowiące dowód prześladowania i prawdopodobnie przygotowywania do zabójstwa **P.** Większość materiałów operacyjnych ze sprawy o kryptonimie „Popiel” przeciwko ks. **P.** zniszczono w 1989 r.

Proces czterech funkcjonariuszy SB przed Sądem Wojewódzkim w Toruniu,

który toczył się od 27 XII 1984 do 7 II 1985 stał się okazją do ponownego oskarżenia ks. **P.** przez komunistyczny wymiar sprawiedliwości.

Pogrzeb ks. **P.** 3 XI 1984 w kościele św. Stanisława Kostki zgromadził według szacunków od 600 do 800 tys. osób. Został pochowany na terenie kościoła parafialnego; jego grób stał się miejscem pielgrzymek. Rok po śmierci ks. **P.** do Stolicy Apostolskiej wpłynęło kilkanaście tysięcy próśb o jego beatyfikację.

8 II 1997 otwarto proces beatyfikacyjny ks. **P.** w archidiecezji warszawskiej. 19 XII 2009 dekret w sprawie męczeństwa **P.** zatwierdził papież Benedykt XVI. 6 VI 2010 w Warszawie ks. **P.** został ogłoszony błogosławionym Kościoła katolickiego. Obecnie toczy się jego proces kanonizacyjny.

Bł. Jerzy Popiełuszko był księdzem, który w pracy duszpasterskiej łączył ideały patriotyczne i narodowe z nauką społeczną Kościoła. Jego heroiczna postawa w czasie stanu wojennego, wobec komunistycznych prześladowań, jest modelowym przykładem chrześcijańskiego oporu wobec niesprawiedliwej władzy. **P.**, który wychował się w ubogiej, tradycyjnej rodzinie, był nie tylko gorliwym księdzem, ale również wielkim działaczem społecznym, organizatorem i charyzmatycznym nauczycielem, którego fenomen wciąż czeka na swoje odkrycie.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA: Ośrodek Dokumentacji Życia i Kultu bł. Księdza Jerzego Popiełuszki: Akta Procesu beatyfikacyjnego księdza Popiełuszki, Zeznania świadków w procesie beatyfikacyjnym

ks. Jerzego Popiełuszki, [w:] *Transumptum ... Beatificationis seu Declarationis Martyrii Servi Dei Georgii Popiełuszko, Sacerdotis dioecisani in odium fidei, uti fertur, interfecti*, t. 7; Akta osobowe ks. Jerzego Popiełuszki. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej: Teczka sprawy operacyjnego rozpracowania krypt. „Popiel” [w:] Załącznik do akt sprawy karnej przeciwko: Władysław Ciastoń i Zenon Płatek; Akta kontrolne śledztwa ws. uprowadzenia i zabójstwa ks. J. Popiełuszki; Akta sprawy karnej przeciwko Piotrowski Grzegorz i inni.

RELACJE NIEPUBLIKOWANE: Ośrodek Dokumentacji Życia i Kultu bł. Księdza Jerzego Popiełuszki: *Relacja Józefa Popiełuszki, ks. Andrzeja Duszy, ks. Wiesława Wasińskiego*; ze zbiorów Pawła Kęski, *Relacja Jerzego Szóstki, Tadeusza Wilińskiego, ks. Adama Bonieckiego, Joanny Sokół*; ze zbiorów Jakuba Gołębińskiego, *Relacja Anny Gręziak, ks. Kazimierza Gniedziejki, rozmowa z ks. Janem Sikorskim, Jackiem Lipińskim*.

ŹRÓDŁA PUBLIKOWANE: *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, t. 1, wybór i oprac. J. Gołębiński, J. Mysiakowska, A.K. Piekarska, Warszawa 2009; *Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1984*, t. 2, wybór i oprac. J. Gołębiński, Warszawa 2014; J. Popiełuszko, *Bóg i Ojczyzna*, Wydział Duszpasterstwa Kurii Metropolitarnej Warszawskiej 1984; *Zapiski listy i wywiady ks. Jerzego Popiełuszki 1967–1984*, oprac. o. G. Bartoszewski, Warszawa 2009.

RELACJE PUBLIKOWANE: J. Płaska, *Wspomnienia o ks. Jerzym*, Warszawa 2009; G. Sikorska, *Prawda życia warta*, *Ks. Jerzy Popiełuszko*, Londyn 1985.

OPRACOWANIA: E. Czackowska, T. Wiścicki, *Ksiądz Jerzy Popiełuszko*, Warszawa 2009; K. Daszkiewicz, *Uprowadzenie i morderstwo ks. Jerzego Popiełuszki*, Poznań 1990; też, *Kulisy zbrodni, Dziesiąty rok od morderstwa ks. Jerzego Popiełuszki*, Poznań 1994; T. Fredro-Boniecki, *Zwycięstwo księdza Jerzego. Rozmowy z Grzegorzem Piotrowskim*, Warszawa 1990; K. Kąkolewski, *Ksiądz Jerzy w rękach oprawców. Rzeczywiste przyczyny i przebieg porwania i zamordowania ks. Jerzego Popiełuszki*, Warszawa 2004; M. Kindziuk, *Jerzy Popiełuszko*.